

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕФІНІЦІЇ «ВЗАЄМОДІЯ»

Статтю присвячено актуальній проблемі – аналізу поняття «взаємодія», поглибленню рівня розуміння сутності дефініції «взаємодії». Охарактеризовано досвід науковців з проблеми дослідження. Розглядаються різні підходи до визначення означеного поняття. Сформульовані основні структурні елементи педагогічної взаємодії викладача і студентів у навчальному процесі. Доводиться, що результативність взаємодії багато в чому визначає модальність взаємовідносин суб'єктів діяльності.

Ключові слова: взаємодія, взаємодія групова, міжособистісна взаємодія, педагогічна взаємодія.

С.Л. Седашева

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕФИНИЦИИ «ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ»

Статья посвящена актуальной проблеме – анализу понятия «взаимодействие», углублению уровня понимания сущности дефиниции «взаимодействия». Охарактеризован опыт ученых по проблеме исследования. Рассматриваются различные подходы к определению указанного понятия. Сформулированы основные структурные элементы педагогического взаимодействия преподавателя и студентов в учебном процессе. Доказывается, что результативность взаимодействия во многом определяет модальность взаимоотношений субъектов деятельности.

Ключевые слова: взаимодействие, групповое взаимодействие, межличностное взаимодействие, педагогическое взаимодействие.

S.L. Sedasheva

THE CHARACTERISTICS OF THE DEFINITION “INTERACTION”

The article is devoted to the actual problem - the analysis of the concept of "interaction", deepening the level of understanding of the definition of "interaction." There is thoroughly described the experience of the scientists on the issue of the study. There are analyzed the different approaches to the definition of the given concept. There are formulated the basic structural elements of the pedagogical interaction of a teacher and students in the educational process. It is thoroughly proved that the effectiveness of the interaction largely determines the modality of the relationship of the activity subjects.

Key words: interaction, group interaction, interpersonal interaction, pedagogical interaction.

Постановка проблеми. Розробка актуальних питань взуівської підготовки і психології, які розглядають шляхи підготовки спеціаліста вищої

кваліфікації, багато де в чому залежить від вивчення проблеми взаємостосунків між викладачами і студентами в навчально-виховній діяльності. У вищій школі, як ні в якій іншій ланці системи освіти, особливо активно протікає взаємодія між студентами і викладачами в будь-яких формах навчального процесу. З метою активізації навчальної діяльності студентів особливу увагу необхідно приділяти організації педагогічної взаємодії в таких діадах: «викладач-група», «викладач-студент», «студент-група», «студент-студент». Сьогодні, на жаль, недостатня увага приділяється взаємодії викладача зі студентами, а тому необхідно більш детально розглянути означену проблему.

Детальний розгляд суті особистісно-центрованої взаємодії вимагає характеристики такого поняття як «взаємодія». Схарактеризуємо її більш детально.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання). Метою статті є детальний аналіз та поглиблення сутності дефініції «взаємодія». Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнити суть поняття «взаємодія»; 2) поглибити рівень розуміння сутності дефініції «взаємодія»; 3) сформулювати основні структурні елементи педагогічної взаємодії викладача і студентів у навчальному процесі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти взаємодії представлені у роботах М. Богуславського, О. Газмана, А. Орлова, В. Сластьоніна, К. Роджерса, М. Подберезовського. Методологічні аспекти педагогічного спілкування як взаємодії педагога й учнів є об'єктом уваги А. Бодалева, А. Гордіна, І. Зимньої, В. Кан-Каліка, А. Мудрика, О. Гончар. Вивченню особистісної моделі взаємодії педагога з учнями присвячено праці В. Маралова, І. Бучилової, О. Клепцова, Н. Макарова, С. Рогожникова, Р. Самофал. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що значний внесок у вивчення міжособистісних стосунків зробили такі дослідники як В. Агеєв (психологія міжособистісних та міжгрупових стосунків), О. Бодальов (особистість та спілкування), Л. Гозман (психологія емоційних стосунків), Є. Головаха, Н. Паніна (психологія людських взаємин), О. Єршов (міжособистісні конфлікти у колективі), М. Коган (проблема міжсуб'єктивних стосунків), Я. Коломинський (психологія взаємовідносин у колективі), Б. Ананьєв, В. М'ясищев (психологія стосунків), М. Обозов (психологія міжособистісних стосунків), Б. Паригін (соціально-психологічний клімат у колективі), Є. Руденський (спілкування як взаємодія соціальних суб'єктів), М. Савчин (міжособистісні стосунки), В. Трусів (психологія міжособистісного впливу та оцінювання), Є. Цуканова (психологічні труднощі міжособистісного спілкування) та ін.

За словами Б. Ананьєва та В. М'ясищева, саме відносини відображають суть професійно-педагогічної спрямованості особистості педагога: «Виховний процес ґрунтується саме на системі різноманітних взаємодій, взаємовідносин, які реалізують ставлення педагога до самої професії, процесу виховання, колег по роботі, їхньої системи роботи, професійного середовища тощо» [1, с. 5].

І. Чернокозов узагальнює, що найважливішою особливістю педагогічної праці є те, що вона «з початку й до кінця є процесом взаємодії людей». Дійсно, у ній предметом, знаряддям та продуктом праці є неповторна людська особистість. А це означає, що хоча цілі, завдання й методи навчання й виховання об'єктивно визначаються соціальними факторами, їх реалізація відбувається тільки у формі особистісних взаємостосунків між учителем та учнями [6, с. 39].

Виклад основного матеріалу дослідження. Критичний аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що взаємодія є вихідним, родовим поняттям, що охоплює процеси впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, їхню взаємну обумовленість і взаємозміну: взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп, індивідів.

Психологи (Г. Андреева, Л. Виготський, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.) уважають, що взаємодія є процесом безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок. Взаємодія виступає як інтегруючий чинник, що сприяє утворенню структур.

Поняття «взаємодія» фіксує увагу не на акті комунікації, а на акті організації спільних дій, що створює можливість для спільної діяльності групи. Це має відбуватися на основі гуманних відносин, тобто все «роблю для людини і разом з людиною». Відносини мають будуватися на основі толерантності, доброзичливості, чуйності, любові один до одного. Узгодження операції і дій, їх темпу та ритму є важливою умовою підвищення ефективності спільної діяльності. Така діяльність вимагає узгодження, розподілу функцій. Ці функції обов'язково мають бути координовані, загальні підсумки роботи групи залежать від оптимального узгодження в часі й просторі. Досягнення мети й реалізація дій одного партнера неможливі без одночасного або попереднього досягнення мети та реалізації дії іншого. Очевидно, функція координації, узгодження є визначальною в організації спільної діяльності, взаємодії.

Е. Клімов, К. Платонов, В. Шадріков характеризують взаємодію як діяльність, що «наповнена конкретним професійним змістом, яка охоплює не тільки власне виробничу сферу (знання, уміння, навички), але й особи-

стісну сферу (інтелектуальну, вольову, емоційну), яка складає ядро особистості.

Міжособистісну взаємодію можна розглядати: у широкому розумінні як випадковий або умисний, приватний або публічний, довготривалий або короткочасний, вербальний або невербальний особистий контакт двох і більше людей, що призводить до взаємних змін у їхній діяльності, стосунках, поведінці і установках; у вузькому розумінні як систему взаємозумовлених індивідуальних дій, що пов'язані циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників виступає одночасно й стимулом, і реакцією на поведінку інших.

Основними ознаками міжособистісної взаємодії є: 1) наявність зовнішньої стосовно взаємодіючих індивідів мети (об'єкта), здійснення якої обумовлене необхідністю докладання сумісних зусиль; 2) експліційність – доступність до спостереження та реєстрації; 3) ситуаційність – достатньо жорстка регламентація конкретними умовами міжособистісної взаємодії тривалості, інтенсивності, норм і правил інтеграції, де остання є відносно нестабільним феноменом, який змінюється в залежності від випадку; 4) рефлексивна багатозначність – можливість міжособистісної взаємодії як прояву усвідомлених суб'єктивних намірів, неусвідомлених або частково усвідомлених, які є наслідком сумісної участі в складних видах суспільної діяльності.

Виділяють основні типи міжособистісної взаємодії: 1) співробітництво (кооперація), яка характеризується об'єднанням зусиль учасників для досягнення спільної мети при одночасному розподілі між ними функцій, ролей і обов'язків; 2) суперництво (конкуренція), яке характеризується досягненням індивідуальних або групових цілей, інтересів в умовах протистояння з іншими індивідами або групами, що прагнуть досягти цих же цілей.

Міжособистісна взаємодія виникає в процесі спілкування, коли відбувається взаємний обмін думками й почуттями з утворенням загального фонду почуттів, думок, умінь, інтересів, ціннісних орієнтацій. Основними ознаками існування взаємодії є взаєморозуміння, взаємовплив, взаємні дії, взаємостосунки, спілкування.

Істотною характеристикою взаєморозуміння є його адекватність, під якою розуміють точність і об'єктивність відображення особистості партнера. Міжособистісна взаємодія передбачає зміну поведінки, думок, почуттів. Взаємні дії можуть здійснюватися у формі співдії (взаємодопомоги), бездії й протидії. Взаємостосунки виражають готовність партнерів до певного типу переживань і дій. Міжособистісна взаємодія є динамічною процесуальною стороною взаємодії.

Навчальна міжособистісна взаємодія – це педагогічна взаємодія, підґрунтям якої є суб'єкт-суб'єктні педагогічно доцільні відносини, що забезпечують перцептивне, когнітивне й емоційне відображення викладачем та студентом один одного, які дозволяють усвідомити «Я-реальне» і «Я- ідеальне», без чого не може відбуватися об'єктивна самооцінка й саморозвиток.

Суб'єкт-суб'єктні відносини мають гуманний, рівноправний, морально-естетичний, тобто педагогічно доцільний характер.

Істотним компонентом у процесі взаємодії індивідів є факт їхніх взаємних змін як результат взаємовпливу.

Основною метою взаємодії є формування особистості, тобто набуття нею певної освіти, розвиток і формування конкретних якостей, необхідних для певного виду професійної діяльності.

Слід зазначити, що чим більше привабливих сторін у своїй майбутній професії вбачає студент, тим успішніше він вирішує професійні завдання й тим більш стійким є його ставлення до майбутньої діяльності.

Ефективність взаємодії залежить від активності, змістовності, усвідомленості відносин, які виникають між педагогом і тими, хто навчається.

Педагогічний процес обов'язково включає систему відносин «викладач-студент», а педагогічна праця є певною формою їхньої взаємодії. Основою педагогічного процесу є відносини між викладачем і студентом, у яких студент або група студентів виступають не лише об'єктом педагогічного впливу, виконавцями волі викладача, насамперед активними учасниками цього процесу. Педагогічний процес має будуватися на взаємній активності педагогів і студентів. Студент – не просто слухач, а спільно з викладачем виступає учасником процесу, його суб'єктом. Отже, метою педагогічної діяльності є організація такого навчального процесу, де необхідність саморозвитку була б усвідомлена як на рівні студента, так і на рівні групи як суб'єкта управління. Це означає, що кожен студент має усвідомлювати свою персональну мету, а також мету колективу. Ініціюючи процес самозміни студентів у предметному, розумовому й особистісному аспектах, викладач потрапляє в ситуацію необхідної самозміни. Напрями самозміни викладача є тими самими, що й у студентів: він повинен поглиблювати знання зі свого предмета, у нього має бути сформоване теоретичне мислення, і, що найголовніше, він повинен бути суб'єктом своєї діяльності.

Ми повністю погоджуємося з тим, що педагогічна взаємодія передбачає умисні контакти педагога зі студентами (довготривалі або тимчасові), метою яких є зміни в поведінці, діяльності й стосунках студентів. Сутність педагогічної взаємодії в тому, що однобічний вплив замінюється взаємодією, в основі якої лежить спільна діяльність педагога й тих, хто

навчається. Її основними параметрами є взаємостосунки, взаємсприйняття, підтримка, довіра.

Характер педагогічної взаємодії визначається сформованістю психофізіологічного компоненту готовності до педагогічної праці, яка потребує розвитку в майбутніх учителів професійних якостей: уміння продуктивно спілкуватися, швидко й успішно орієнтуватися в мінливих ситуаціях педагогічного процесу, бути впевненим у своїх здібностях, мати бажання все доводити до кінця, вирішуючи професійні завдання, уміння керувати своєю поведінкою та поведінкою інших, виявляти професійну діловитість, комунікабельність, урівноваженість та витримку.

У процесі педагогічної взаємодії виявляються різні зв'язки між суб'єктами та об'єктами цього процесу, новий характер їх взаємовідносин. Результатом взаємодії викладача та студента виступає досягнення ефекту взаєморозуміння, взаємодії, взаємооцінки, що сприяє розвитку понять і уяви студентів, формуванню їхніх точок зору, практичних умінь та навичок.

Взаємодія вихователя й вихованців реалізується в генетичній і функціональній, змістовій і структурній, репродуктивній і продуктивній єдності й протилежності зовнішньої і внутрішньої, матеріальної та ідеальної людської активності у всіх її видах і формах.

Результативність педагогічної взаємодії багато в чому визначається складом характеру як студента, так і педагога. При організації педагогічного процесу викладачеві важливо знати стиль сприйнятливості студента до його впливів, оскільки саме від цього залежить темп і результат морального й психічного розвитку. Для того щоб взаємодія викладача й студента була ефективною, необхідно піклуватися про те, щоб їхня спільна діяльність приносила задоволення. Чим глибша задоволеність, тим вище ефективність співробітництва викладача й студентів.

Педагогічна взаємодія викладача й студентів досягне прогнозованих педагогом цілей за умови забезпечення активної позиції обох сторін педагогічного процесу. Успішність педагогічної діяльності в навчальному закладі або на початковому етапі педагогічної практики багато в чому залежить від стилю, який викладач або майбутній учитель обирає, а також від емоційного стану відносин.

Сучасний викладач має оперувати набагато більшим обсягом інформації в різних галузях знання. Проблема полягає не лише в обсязі інформації, яку треба обробити, а також у використанні цих знань у практичній діяльності. Іншими словами, викладач має використовувати свої знання з лінгвістики, психології, соціології та педагогіки, щоб допомогти студентам у вивченні свого предмету.

Певних результатів з цієї проблеми досягли П. Гусак і О. Малінко, які вважають, що «на сучасному етапі в практиці навчання іноземної мови у ВНЗ застосовують різні моделі педагогічної взаємодії викладача і студента, вибір якої залежить від того, як вирішується суперечність між внутрішньою незалежністю студента й одночасною його зовнішньою залежністю від викладача» [2;4].

Автори виділяють такі моделі педагогічної взаємодії: 1) авторитарна, суб'єктно-об'єктна (S-O). Викладач – головна діюча особа навчального процесу, його суб'єкт; студент – об'єкт, який виконує вказівки викладача й опановує рекомендовані програмою знання, уміння й навички; 2) особистісно зорієнтована, суб'єктно-суб'єктна (S-S). Викладач і студент співпрацюють як рівноправні партнери спілкування. Завданням викладача є створення умов для виявлення і взаємодії, поваги, автономії кожного із суб'єктів спілкування, в утворенні єдиного психологічного простору для успішного досягнення кінцевого результату навчання; 3) індивідуально орієнтована, об'єктно-суб'єктна (O-S). Студент виступає в ній у ролі суб'єкта освітнього процесу, який спроможний самостійно визначити мету опанування предмета і досягти її, визначити й виконати завдання, використовуючи для цього весь арсенал сучасних засобів навчання; 4) самоорієнтуюча, суб'єктна (S). Студент одночасно є і суб'єктом, й об'єктом навчання, тобто звертається до самоосвіти. Тому за цієї моделі педагогічної взаємодії виникають певні труднощі. Багатьом не вистачає самодисципліни й наполегливості для систематичної роботи під час вивчення предмета.

Правильно підібраний стиль взаємодії викладача та студента визначає емоційно-психологічну атмосферу в аудиторії та поза нею. Правильно організовані взаємовідносини в колективі впливають не лише на результативність навчального процесу, але й на становлення індивідуального стилю кожного викладача.

Слід зазначити, що «взаємодія» – не єдиний термін, який використовують дослідники для позначення даної форми навчальної роботи. Також використовують інші назви – «навчальне співробітництво» (І. Котова, Н. Фокіна, Т. Цветкова та ін.), «спільна навчальна діяльність» (О. Берак, Б. Ломов, В. Ляудіс), «співтворчість» (В. Андреев).

Учені під спільною навчальною діяльністю розуміють особливий тип соціально організованих взаємодій і взаємин між викладачем та студентами, що забезпечує перебудову всіх компонентів структури індивідуальної пізнавальної діяльності з об'єктом засвоєння за рахунок створення спільності змістів, цілей, способів досягнення результату і формування саморегуляції індивідуальної діяльності за допомогою змінних форм співробітництва між всіма учасниками процесу навчання. На думку В. Ляудіс, основне, що формує людина за допомогою навчання, побудованого як спі-

льна навчальна діяльність, це саму себе як суб'єкта, перетвореного в системі соціальних відносин і взаємодій [3, с. 64].

Навчально-виховний процес має будуватися на принципах взаємоповаги та співробітництва. Для того, щоб цей процес набув ефективності, потрібно відмовитися від форми педагогічного диктату, тобто підкорення волі викладача, нав'язування точки зору педагога як єдиної правильної, та введення системи гуманних, вільних для дослідження та творчості відносин.

Ми погоджуємося з твердженням, що для створення відповідної атмосфери в аудиторії викладач повинен володіти активними формами навчання, навичками активного слухання; уміти організувати дискусії, обговорення, роботу у великих і малих групах. Створення атмосфери довіри, розкріпачення, творчого пошуку відповідей на вічні запитання, розуміння себе й свого місця у світі, взаємин людини з навколишнім середовищем – така творча робота сприяє становленню особистості та відповідає актуальним потребам освіти.

При організації навчально-виховного процесу на принципах співробітництва й співтворчості педагогу, насамперед, важливо виявити динаміку розвитку внутрішньої позиції особистості студентів. Особистість у цілому є системою внутрішніх позицій. Внутрішня позиція є системою, що виникає з того, як вихованець «на основі свого попереднього досвіду, своїх можливостей, потреб і прагнень ставиться до того об'єктивного положення, яке він займає в житті в даний час і яке положення він хоче займати».

Студент, як суб'єкт навчання, має не лише тільки йому притаманні пізнавальні можливості, а й власне ставлення до навчального предмету, мусить обирати мету й способи самостійної діяльності, тому й відбувається його взаємодія з викладачем, виникають певні виховуючі відносини. Викладач обирає найбільш вдалі, з погляду його педагогічної компетентності, варіанти форм і методів взаємодії, враховує можливості студентів, відкриває простір для прояву їхньої самостійності в навчанні. Отже, діяльність педагога спрямовується на розвиток самостійності в навчанні, на перетворення студента в активного суб'єкта навчання.

Якщо діяльність викладача характеризується високим професіоналізмом, то вважається, що в нього високий акмеологічний рівень. Досягнення професіоналізму в акмеологічному розумінні пов'язане не лише з професійною майстерністю педагога, але і з розвитком найважливіших індивідуально-професійних якостей, рис характеру, інтелектуальних якостей, розкриттям творчого потенціалу особистості.

Висновки. Отже, суб'єкт-суб'єктна взаємодія студента з іншими суб'єктами педагогічного процесу зумовлює успішне навчання, розвиток психіки, громадянських та інших особистісних якостей.

Аналізуючи різні підходи, можна зробити висновок, що педагогічна взаємодія є різновидом соціальної взаємодії людей і розглядається як: педагогічне спілкування (О. Бодальов, І. Зимня, В. Кан-Калік, С. Кондратьєва, О. Леонтєв); спосіб організації навчально-виховного процесу (О. Кіріченко, О. Киричук, Ю. Бабанський); особливий вид педагогічної діяльності (Р. Бернс, Б. Джойс, К. Роджерс, Л. Тайлер); істотна характеристика педагогічного процесу (В. Сластьонін); сукупність педагогічних ситуацій (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Семиченко, Н. Тарасевич); взаємна активність вихователів і вихованців (А. Мойсеюк); процес виховання в сучасному його розумінні (І. Бех, І. Підласий); стосунки в системі «вчитель-учень» (Л. Кондрашова).

У контексті нашого дослідження і на основі аналізу наукової літератури (Ш. Амонашвілі, Є. Барбіна, І. Зязюн, О. Пехота, В. та ін.) слід також наголосити на тому, що педагогічна взаємодія має бути гуманно орієнтованою та сприяти формуванню професійно важливих якостей майбутнього вчителя.

У подальших дослідженнях плануємо більш детально розглянути питання педагогічної взаємодії: визначити функції та компоненти, розробити умови її організації.

Література

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. / Б.Г. Ананьев. — М.: Педагогика, 1980. — Т.2 — 288 с.
2. Гусак П.М. Підготовка учителя: технологічний аспект. Монографія / П.М. Гусак. — Луцьк: ВДУ ім. Л. Українки, 1999. — 274 с.
3. Ляудис В.Я. Структура продуктивного учебного взаимодействия: хрестоматия по педагогической психологии. Учебное пособие для студентов / [Сост. и вступ. очерки А. Красило и А. Новгородцевой]. — М.: Международная педагогическая академия, 1995. — С. 44-59.
4. Малінко О. Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління / О. Малінко // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2002. — № 6. — С. 38-45.
5. Мясищев В.Н. Психология отношений. Избранные психологические труды / В.Н. Мясищев. — Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. — 356 С.
6. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: кн. для учителей / И.И. Чернокозов. — К.: Радянська школа, 1988. — 221 с.